

Gondolatok a *Szélfúttá levél* című produkcióról

Egy történelmi személy életéről színművet írni legalább annyira kockázatos, mint amennyire megtisztelő feladat. Az írói fantáziának szigorú határt szabnak a tények, miközben éppen a drámai helyzetek kidolgozásához nélkülözhetetlen adalékokat, a belső késztetéseket, mozgatórugókat rendszerint csak latolgatjuk. Árnyalja az összképet, hogy Mensáros László a közelmúlt nagy alakja; sokak számára nemcsak emberi és színészi tekintély, hanem kolléga, barát, édesapa is. Vajon könnyebb vagy nehezebb *a valóság feltárása*, ha a kortársak személyes beszámolóira is hagyatkozhatunk? S vajon a vérbeli dráma, a *valóság égi mása* – még ha megtörtént eseményekre is épül – ragaszkozhat-e az evilági kötöttségekhez anélkül, hogy művészi szándékait csorbítaná?

Csikos Sándor már kész koncepcióval keresett meg, s kért föl a drámaírásra. Erwin Piscator színháza lebegett a szeme előtt. Piscator merész formai újításként az eredeti dokumentumokat az előadás menetébe, korának új médiumát, a mozgóképet pedig eszköztárába illesztette. Csakhogy amit a német rendező az agitációnak, a politikai meggyőzésnek rendelt alá, afféle modern misztériumjátékra is lehetőséget kínál. Nem nehéz tetten érni, amint a mai rendezés fricskát mutat: Piscator (akárcsak Brecht vagy Benjamin) az avantgárdot a kommunizmus szolgálatába állította, míg a *Szélfúttá levél* a szovjetellenes népfelkelés egyik debreceni epizódját ábrázolja piscatori módon. Itt jegyzem meg, hogy a színpadra adaptált mű nagymértékben különbözik az eredetileg megírt változattól, az irodalmi alapanyagtól; a „misztérium” jellege kevésbé nyomatékos avégett, hogy követhetőbbé, egységesebbé és célratörőbbé váljék. A színpad hármastagolása – a Gondolat, a Sors és a Cselekmény színpadai – határozottan jelzi, hogy a dokumentumokra támaszkodó darab nem süppedt bele a valóságosság naiv óhajtságába. A korszellem eszméi, a szabad emberi cselekvés ereje és a társadalmi meghatározottságok egyszerre lépnek föl, szaggatják szét az emberi pszichét. Mégis óvakodtam attól, hogy a darab „szájbarágós” vagy kinyilatkoztatásszerű legyen. Elvégre a szereplők kitaláltak, még ha létező személyek képmásai is; nem sátáni, de nem is angyali figurák. Számomra ez volt a dráma *írói tétje*: Mensáros László forradalmi szerepvállalásáról és meghurcolásáról úgy kell „mesélnünk”, hogy az irodalmi mű Mensárosa nem azonos a néhai színésszel, mégsem adható a szájába olyasmi, ami a néhai színésztől idegen lett volna. Nincs szükségünk mesterkelt színpadi fogásokra az „elbizonytalanítás” kedvéért: a diktatúra mindent és mindenkit elbizonytalanított önmagában, hozzá viszonyítva – mégpedig hozzá *kellett* viszonyítani – a művészet és a hit, az egyén és a hívő közösség tagja egyaránt megalázó alkupozícióba kényszerült. Megkönnyítette a dolgomat Mensáros filozofikus, sőt önelemző lelkialkata. Naplója a pallérozott elméjű, könnyed stílusú magyar emlékiratírók sorába emeli. Ezen kívül a szabadon és gondosan kimunkált pódiumműsorok a művek által a színész hitvallásáról is árulkodnak. Aztán kézbe vettem Ablonczy László Mensáros-kötetét, amelynek címe – „*Szélfúttá levél...*” – egyszersmind az előadás címe is. De a pályatársak visszaemlékezései, sőt a kulturális emlékezet megbízhatatlan, ámde hivatalos letéteményeseként a periratok sem hagyhatók figyelmen kívül ilyen esetben.

Mensáros drámabeli élete nem csupán egy pályafutás *rekonstrukciója*; a személyiségfejlődésről és a nemzeti önismeretről tanúskodik. Ezt a nézőpontot még csak

kutatnunk sem kellett különösebben: memoárjában és interjúiban a színész maga is valódi drámai feszültségívet von élete fölé, amely az egyéni sorsot a közösségi sorsba kapcsolja. Az idős és az ifjú Mensárosnak a színpadon egyszerre jelen levő, megkettőzött karakterét nemcsak az emlékezés alaphelyzete követelte ki. Mindnyájunkban folyton összecsap az egyéniség, a szabad akarat a közösség és a sors adottságaival. Mensárost családi származása miatt rúgják ki a főiskoláról, édesanyját internálják. Illegális határátlépés kísérlete miatt már fiatalon megismerkedik a börtönnel. Téri Árpád igazgató a csapnivaló káderlap ellenére is befogadja Debrecenben, róla Mensáros haláláig őszinte elfogódottsággal nyilatkozott. A színész szinte belesodródik az 1956-os forradalom debreceni eseményeibe, alkatilag nem forradalmár és nem vezéregyéniség; a társulati üléseken mégis keményen föllép az erkölcsös cselekvés jegyében. Ünnepeelt színészként indul ellene a hosszú büntetőeljárás, a *circus juris*, amely ugyan a jegyzőkönyvekből tisztességesnek látszik, ám forgatókönyvét elejétől végéig az elnyomó hatalom, az önkény fejleszti. Kisstílusú bosszúállók, féltékenyek és megfélemlítettek tanúskodnak hamisan a vádlott terhére. A megtorlás azonban másokat is utolér; Mensáros a börtönben találkozik Darvas Ivánnal, akivel hamarosan színjátszókört szerveznek. Tolnay Klári viszi be a megrendelt szövegeköteteket az előadásokhoz, s ő tisztítja odakint két elítélt színészpartnerének alsóneműjét. A vallásos neveltetésű színész fizikai szabadságától megfosztva részesülhet a hit igazi adományában. „Templom, parlament, káderpad: megannyi színpad” – írja híres versében Illyés Gyula (*Egy mondat a zsarnokságról*). Mensáros Lászlónak mindegyik „színpadon” helyt kellett állnia: nemcsak a szellemi szférában elkülönülő Gondolat, Sors és Cselekmény színpadain, de a színházban, a forradalmi bizottmányban és a börtönében is. Az együvé tartozás magasztos élményét egy titkos, börtönbéli szentgyónás alkalmával, valamint a 301-es parcella avatásán tapasztalta meg. A forradalom mártírjainak ünnepélyes újratemetése, rehabilitálása fölcillantja számára az új közösség-alapítás reményét. E rítus ősképe voltaképpen a templomi *kegyelem* és a színházi *katarzis*. Gondoljuk csak végig, hogy az antik Hellász városállamai milyen fontos szerepet szántak a drámai sorstudat formálásának. A modern európai állam pedig eszmeileg a keresztény liturgia, az Oltáriszentség közösségéből keletkezett. A színészóriás hitére a templomon, magyarságára az országházon kívül döbrent rá. A Cselekmény színpada csakugyan döbbenetes felismeréseket köszönhet a Sors és a Gondolat színpadának.

A tudósok úgy tartják, hogy a történelem objektív, hiszen az események csupán egyféleképpen játszódnak le, következnek be, a rá való emlékezés viszont – akár az individuumé, akár a közösségé – szubjektív, mert tényeit a (jó vagy rossz) lelkiismeret állítja össze. Ahhoz tehát, hogy történeteinket hitelesen el tudjuk mesélni, a száraz adatok ismereténél nem torpanhatunk meg. A *Szélfúttá levél* című dráma talán nem is egy kiemelkedő egyéniség életét viszi színre, inkább azzal a kérdéssel szembesít, hogy *Ezerkilencszázötvenhatnak* a lassacskán megállapodó történelmi sodrásán túl vajon létezik-e közös emlékezete.

Falusi Márton